

bød sig til som »a point of contact« og et redskab for stort anlagt politisk massekommunikation. Persson skal imidlertid ikke kritiseres for ikke at have skrevet den bog, anmelderen gerne så. Disse to punkter er kun anført for at vise, at de rigtigt gode og kreative spørgsmål som dem, der har været inspirationen bag dette værk, ikke udtømmes ved den første besvarelse.

Blandt bogens fortjenester bør afslutningsvis fremhæves, at den er skrevet på engelsk, et ganske glimrende og ret vittigt engelsk endda. Derved lever den på smukkeste måde op til sit emnes internationale tilsnit.

Sebastian Olden-Jørgensen

ERLING SANDMO: Voldssamfundets undergang. Om disciplineringen av Norge på 1600-tallet. Oslo, universitetsforlaget 1999. 301 s.

I Skandinavien har man – ligesom i andre lande – i de sidste årtier haft en intens kriminalhistorisk forskning, herunder også om voldsanvendelse: Eva Österberg, Ditlev Tamm, Jens Chr.V. Johansen, Hans Henrik Appel og – i Norge – Hans Eyvind Næss, Jørn Sandnes og nu altså Erling Sandmo. Dennes udgangspunkt har været skuffelse over, at hans hovedopgave om slutningen af det 18. århundrede ikke gav de forventede resultater, en konstatering, som Lotte Dombrowsky også har gjort. Anmeldelsen tager to-tre teoretiske og et par empiriske emner op fra Sandmos bog, som i øvrigt indbragte ham doktorgraden.

I de indledende kapitler behandler forfatteren de lokale retsinstanter og kildematerialet (s. 29-41), som kun kræver enkelte kommentarer. Selvom håndfæstningerne må have haft gyldighed for både Danmark og Norge, kan man komme i tvivl om den løbende lovgivning (recesser, forordninger), reskripter, eftersom den berygtede Norgesparagraf som bekendt aldrig blev indfriet, fordi den særnorske lovgivning aldrig henviser til dansk lovgivning, og fordi hvert af de to riger havde sine egne retsinstitutioner med rødder i middelalderen.

Man ræsonnerer, at det konstateres, at regulering af de danske ting og tingbogspligten kom en-to generationer tidligere end i Norge. Allerede recessen 1551 foreskrev tingbogspligten; 1578 bestemte en forordning, at »det, som forhandles på tinge straks skal indskrives i tingbogen«, og at renskrift efter 'løse sedler' på et senere tidspunkt ikke var tilladt, en regel, som ikke blev overholdt.¹ Norge fik først 1635 en tilsvarende – og mere raffineret – landstingsordning (s. 36 f.). Sandmo drøfter ikke tingbogstekstens tilblivelse, men konstaterer dog (s. 39) de mange rettelser, der kunde tyde på 'stenografisk' referat (Sandmos eget udtryk). Til gengæld hører forordningen hjemme i den proces, der forvandlede fogeden fra 'lensmandstjener til kongelig majestæts foged' (Rolf Fladby, Knut Mykland).

Tilsvarende fik Norge først 1590 en fast retsinstantfølge (s.29f.), der kendes tidligere tilløb, hvorimod den blev udviklet pragmatisk fra middelalderen i Danmark og blev fast indarbejdet fra reformationstiden.² Forordningen 1590 giver indtryk af, at man i København har været irriteret over dommenes ofte uful-

¹ Reces 1551 § 3; J.L.A. Kolderup-Rosenvinge, Danske Recesser og Ordinanser. Danmarks gamle Love IV. Kbh. 1824, s. 238; V.A. Secher, Corpus constitutionum Daniae II. Kbh. 1889-90, no. 99; jf. fdg. 1588 11/7; sst., no. 489.

² S. Insen i Norsk historisk leksikon. 2. udg. ved R. Fladby o.a. Oslo 1981, s. 188, 271; Poul Johs. Jørgensen, Dansk Retshistorie. Kbh. 1940, s. 513-16, 522 f.

destgørende dokumentation af sagens akter og af parternes indlæg. Iøvrigt udstedte regeringsrådet denne forordning samtidig med, at der havde været uro i det danske retssystem under tronvakancen 1588-96.³ Der kan ikke rettes indvendinger mod Sandmos redegørelse for den norske retsudvikling, men man kunde have ønsket lidt komparation og lidt overvejelser over regeringens hensigt i en politisk vanskelig tid: den ubetingede retssikkerhed.

Store dele af bogen optages af teoretiske overvejelser. Som historiker bør og skal man anlægge en eller flere arbejdsteorier; de skal kunne anvendes som heuristisk apparat, uden at diskussionen – som det undertiden har været tilfældet – udarter til teori-ekshibitionisme. Som udgangspunkt analyserer og diskuterer Sandmo den tyske kultursociolog Norbert Elias' moderigtige, men omstændelige og kumulative civilisationsteori. Elias betragtede vold som et immanent kulturfænomen – hvor kunde han andet i 1930'erne? – og som noget varigt; menneskehedens dagligdag blev fra senmiddelalderen og ind i den nyere tid gradvist forvandlet i retning af mindre aggression og vold, som bredte sig fra fyrstehofferne og ved, at statsmagten efterhånden fik eller skaffede sig eneret til voldsanvendelse. Det sidste – hoffernes afsmittende effekt – kan ikke være helt korrekt.

Andre kultursociologer har kritiseret Elias' teori for at være for eurocentrisk, men Sandmo understreger flere gange stærkt, at han vil arbejde som historiker; Elias' teori karakteriseres – med rette – som skæbnetung og positivistisk; og dertil kunde man føje, at allerede den tyske Göttinger-skole i slutningen af 18. århundrede betegnede sociologi som stillestående historie og historie som sociologi i bevægelse. Vold må – skriver Sandmo – være et tidsbestemt fænomen og ikke en konstant, en menneskehedens evige svøbe. Forfatterens empiriske undersøgelser over tingbogsrækker fra det sydlige Norge – Nord-Norge kommer ikke med – tyder på, at volden kulminerede i 1620'erne og 1630'erne for derefter at aftage hurtigt frem mod 1660; her kunde det have været ønskeligt, om undersøgelsen – senere – blev ført frem til den tidlige enevælde.

Man kunde rejse det spørgsmål, om Norbert Elias' teori overhovedet er den messe værd, som Sandmo ofrer på den. Han betoner flere gange, at civilisationsprocessen har nær sammenhæng med statsmagtens voksende magtfulde, og netop her finder vi pudelens kerne. Det er som nævnt ikke rigtigt som Elias at se civilisationsprocessen af den uregerlige adels og det intrigante hofs tæmning under fyrstelig indflydelse. Sandmo anvender selv – endda på titelbladet – ordet (social) disciplinering som udviklingens slutresultat, hvilket til gengæld er fuldt korrekt.

Al den stund, at forholdet mellem almue og øvrighed står centralt i Sandmos undersøgelse havde det været nærliggende snarere at gå til den tyske historiker Gerhard Oestreichs og hans elevs studier, der netop beskæftiger sig med begrebet socialdisciplinering og dets indhold og virkning. Begrebet hviler på neo-stoicismen og blev – næsten med matematisk præcision – indarbejdet i Justus Lipsius' samfundsteoretiske system; herfra overtages det af den ekspanderende – proto-absolutistiske – statsmagt og ender i dens eneret til udøvelse af 'organiseret vold' (F.C. Lane).⁴ Både retsvæsenet og den ortodokse kirke blev

³ Jf. HT 93. Kbh. 1993, s. 286-88.

⁴ Gerhard Oestreich, *Neostoicism and the Early modern State*, udg. af B. Oestreich & H.G. Koenigsberger. Cambr. 1982, s. 50- 54, 68 f., 158, 265-72; W. Schulze, *Gerhard Oestreichs Begriff 'Sozialdisciplinierung in der frühen Neuzeit'*. Ztschr. für hist. Forsch. 14. Bln. 1987, s. 265-302.

på denne måde vigtige dressurinstrumenter. Skemaet passer udmærket til Sandmos konstatering af faldet i voldsanvendelse efter 1620-40; kun én ting overser han: betydningen af 'orden og god politi' under de evindelige krige; ligesom julen varer længe og koster mange penge, gjorde krigen det også; og almuen måtte lægge ryg til, selvom norske historikere ynder at fremstille Norge som lavskatteløst i modsætning til det skatteplagede Danmark.

Bogens andet teoretiske hovedelement bliver diskussionen af den franske mentalitetshistorie – Em. LeRoy Ladurie o.a. – som Sandmo stiller sig meget skeptisk overfor, bl.a. fordi den let udarter til 'ubevægelig historie' (får et sociologisk anstrøg om man vil). I hans øjne må mentalitet være noget foranderligt og tidsbestemt. Det gælder f.eks. æresbegrebet. I den forbindelse må man tillige huske, at æreskrænkelser – ofte grove – klæbede ved den krænkede, indtil hun eller han blev rensset eller indgik forlig med synderen, som hyppigt undskyldte sig med drukkenskab.

Der er ingen grund til at gå nærmere ind på Sandmos empiriske studier; kun et par enkelte punkter skal tages op her. I kildegennemgangen i starten konstaterer forfatteren først, at et stort antal af sagerne kun optræder i lensregnskaberne sagesfaldsregistre fra 1635-37, 1643-45 og 1658-60, henholdsvis 49, 67 og 48 p.ct. mod tidligere 20-25 p.ct. Man kunde formode, at der her har været tale om 'aftalte sager', dvs. tilfælde, hvor synderen ved forhandling med øvrigheden eller godsejeren har indgået forlig om en nærmere aftalt sum; lensstyrelsen måtte – bortset fra håbløse tilfælde – have været interesseret i et mindeligt forlig, og sådanne tilfælde blev åbenbart flere med tiden; det samme dokumenterer Hans Henrik Appels undersøgelse af Skadst herred i Sydvestjylland under enevælden; netop derfor kunde det være interessant, om Sandmos undersøgelse også blev ført frem til den ældre enevælde. Og selvom begrebet 'soning' kan være tveetydigt, har det vel ofte betydningen forsoning. Det mest bemærkelsesværdige er dog, at begge begreber også optræder i danske tingbøger og ligesom i Norge i stigende omfang, ikke mindst i de vanskelige år efter 1660 og svenskekrigenes masseødelæggelser af især Danmarks produktionsapparat.

De empiriske afsnit indeholder mange vigtige iagttagelser, f.eks. om forskellene mellem det udadvendte samfund i Sydnorge med kontakter til omgivelserne overfor det indadvendte Sørland og Ryfylke, om æresbegrebernes ingredienser eller om forskellene mellem kvinders og mænds æresbegreber. Alligevel konkluderer Sandmo (s. 272), at han »altså ikke siktet mot å forklare voldens tilbagegang, ikke mot å svare på mitt opprindelige spørsmål 'hvorfor'«. Jo, det havde kunnet lade sig gøre, om Sandmo havde anvendt Gerhard Oestreichs socialdisciplineringssteori fremfor Norbert Elias' civilisationsmodel. I det hele taget kan afslutningsafsnittet (»Mennesker som sloss«) virke en kende fortænt; men dette være skrevet *sine ira et odio* om en iøvrigt udmærket bog. Norge har – som bekendt – indført en dr.art.-grad ved siden af den klassiske dr.philos.-grad. Sandmos bog falder under den første kategori, og anmelderen kan kun konstatere, at graden (også) i dette tilfælde er velfortjent.

E. Ladewig Petersen